

KÉSZ BARNABÁS¹

AZ ÖNELLÁTÁS KULCSA – A HAGYOMÁNYOS UGOCSAI PARASZTUDVAR²

Doktori értekezésemben azt vizsgáltam, hogyan tükröződik a tradicionális paraszti életmód a kárpátaljai, azon belül is az ugocsai magyarság tárgyi kultúrájában. E témakör kutatásában prioritást élvezett többek között a lakóház és a parasztporta, amelyet a tradicionális paraszti élet színtereként és gazdasági egységeként kvalifikálhatunk. A népi építkezés területén belül most nem a lakóházzól, hanem az azt körülvevő falusi udvarról lesz szó, amely vidékünkön a 20. század derekáig teljes egészében kiszolgáltá az önellátó paraszti mikrogazdaságokat, de még napjainkban is nagy szerepet játszik a falusi családok megélhetésének biztosításában.³

TELEPÜLÉS, TELEK

A kárpátaljai magyar falvak általában egyutcásak és szalagtelkesek. A Barabás Jenő és Gilyén Nándor által úti falunak nevezett települések közül néhány ún. *orsós* településű (a főutca kiöblösödésében központi térrel).⁴ A keskeny *telkeken* (portákon) hosszában helyezkednek el az épületek, általában az egyik telekoldalhoz simulva, s ez más településeken is megfigyelhető.⁵ Ezt a telektípust *soros udvarnak* nevezik, benne a nagyobb épületek egy sorban helyezkednek el, velük szemben legfeljebb apróbb építmények

¹ dr. Kész Barnabás PhD, főiskolai docens, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszéke, Ukrajna; email: kesz.barnabas@kmf.org.ua

² A doktori értekezés rövidített fejezete (Kész 2018, 2018a). Lásd még: Kész 2016.

³ A források alapján elsősorban az etnográfában megszokott időszakra – a 19. század végétől a 20. század derekáig terjedő intervallumra – tekintettem vissza, de röviden vázoltam a 20. század második felében végbement változásokat is. Kutatásaimat szülőfalum, Salánk mellett az egykori Ugocsa vármegye (a későbbi Nagyszőlősi járás, mely 2020-tól a Beregszászi járás része lett) számos más településére is kiterjesztettem.

⁴ Barabás – Gilyén 1979: 24.

⁵ Tiszaszászfaluban például a házak a telkek keleti szélére épültek, egy irányban a telkek hosszával. (Katona F. 1943–1944: 33.)

találhatók.⁶ Ez az egysoros beépítési forma a 19. és 20. század fordulóján váltotta fel a korábbi szabálytalan beépítési módszert, amely a kárpátaljai magyar falvak legősibb beépítési formája lehetett.⁷

A telek beosztása a kutatott terület településein hasonló volt. A ház előtt a tiszaháti falvakban „*kiskertet*” (virágkertet) kerítettek, illetve kerítenek el. A kollektív emlékezet szerint Salánkon régebben elég messze építették a házakat az utcától, vagyis a kiskertek elég tágasak voltak.⁸ Hasonló volt a helyzet Tiszaszászfaluban is, ahol a ház és az utca között szőlőlugas is előfordulhatott.⁹ A ráti parasztportáról írt tanulmányában Kótyuk István szemléletes képet fest a kisketről,¹⁰ amely összecseng Öregakli amatőr krónikása, Bocskor Áron leírásával.¹¹

A kárpátaljai magyar falvakat az 1960-as években kutató moszkvai kutatóknak is feltűnt, hogy itt minden ház előtt virágkert pompázik. Mint írják, némely falvakban, mint például Salánkon és Péterfalván, szokás, hogy a ház elé ültetett virágok tükrözik a családban végbemenő eseményeket. Ha például eladó lány van a háznál, akkor az ablak alá rózsát ültetnek, az ablakban pedig cserepes rozmaring virít. Ezeket a virágokat a leány a leánynek ajándékozza, aki a bálba menet a kalapjához tűzi őket. Falvanként más-más virágokat ültetnek a kiskertbe húsvétkor, gyerek születésekor vagy például gyász idején.¹²

Szemben, a telek végében található a nagykert, amelyben zöldséget termelnek, illetve gyümölcsfákat ültetnek. A kertben volt néhány gyümölcsfa is: hasító- és veresszilva, alma, körte, birs, dió, eper, barack és cseresznye.¹³

Ma is megfigyelhetjük Kárpátalján, hogy az udvar is felosztható „első” udvarra a lakóházzal, a kúttal, egy-két árnyékot adó eper- vagy diófával, újabban a kárpátaljai magyar falvak arculatát oly meghatározó, az udvaron

⁶ Barabás – Gilyén 1979: 18; Bárh 1997: 60.

⁷ Dragun 1989: 168.

⁸ Morvay 1969: II.

⁹ Katona F. 1943–1944, 83.

¹⁰ Kótyuk 2001: 124.

¹¹ „A ház és az utca között a virágos kiskert, melyben a lányok többféle virágokat neveltek, ibolyát, bazsarózsát, gyöngyvirágot, Jézusszívet, tulipántot, nárcist, georginát, májvát, rozmaringot, jázmin, orgonát.” (Bocskor 2008: 50.); Lásd még: Csizsár 2002: 17–18.

¹² Гроздова – Ковальская 1979: 175.

¹³ „Legvégül egy oldalt elhatárolva van a „hagymáskert”. Itt vöröshagymát, fokhagymát, „murkot”, répát, petrezselymet (...) szoktak termesztetni. A kerítésen kívül szokták vetni a kenderet, egy kis darab lucernát, krumplit, kukoricát, takarmányrépát.” (Katona F. 1943–1944: 2.)

keresztül vezetett szőlőlugassal,¹⁴ és a „hátsó”, vagyis gazdasági udvarra.¹⁵ Leggyakrabban kerítéssel, kis- és nagykapuval választották el a két udvart egymástól, illetve a hátsó udvart a kerttől.¹⁶ Az 1943–1944-es ugoicsai táj- és népkutató tábor résztvevője, Katona Ferenc Tizsaszászfaluban megfigyelte, hogy az istálló és a trágyadomb között kapu rekesztette el az udvar előlő részét a hátsótól. Ennek célja az volt, hogy az itatáskor kieresztett állatok ne fussanak ki a kertbe, és hogy a napközben is az udvarban mászkáló borjúk, disznók, malacok szem előtt legyenek.¹⁷ Régebben a gazdasági udvar és a nagykert közötti átmenetként a *szérűskertet* vagy *rakodót* is elkeríthettek, ahol a telek legnagyobb gazdasági létesítménye, a csűr kapott helyet. A *csűrök* lebontásával azonban ez a gazdasági egység a hátsó udvar vagy a nagykert részévé vált.

Az első udvar túlsó felén a pitvarral szemközt, esetleg a ház után sok helyütt *nyári konyha* is épült, amelyet ma is megtalálhatunk majdnem mindegyik portán, s amelyet a helyi építészet sajátos vonásának nevezhetünk. Itt nyáron egyetlen helyiségben főznek, tisztálkodnak, sőt aludhatnak is. Grozdova és Kovalszkaja szerint a *nyári konyha* a 19. század végén jelent meg a módosabb parasztportákon, majd az 1950-es évektől kezdett általánosan elterjedni. Az egyszobás, nyeregteretős épületek berendezését a kemencén vagy takaréktűzhelyen kívül ebédlőasztal, pár szék, konyhaszekrény, esetleg egy kiságy alkotta, illetve alkotja.¹⁸

Az 1960-as évek végén vidékünkön kutató szovjet etnográfusok a magyar udvarok három típusát különböztették meg:

1. Az Ungvári járás falvainak zöme (a déli rész kivételével), ezenkívül Salánk és Gyula falvak a Nagyszőlősi járásból: egysoros udvar, a ház egybeépült az óllal, színnel és nyári konyhával. A disznóól és tyúktól külön épültek. A csűr a kertben helyezkedik el. A hosszú, 30–35 méteres ház alatt pince található.
2. A Beregszászi és Nagyszőlősi járás falvai (Salánk és Szőlősgyula kivételével), valamint az Ungvári járás déli része: a háromszobás

¹⁴ Miután a szovjetrendszer idején elvették a gazdák szőlőültetvényeit, az egyben árnyat is adó udvari szőlőlugas biztosította a borkészítéshez szükséges szőlőt.

¹⁵ Ezt Salánkon régen *baromudvarnak* is nevezték. A *baromudvaros* v. *kettős udvaros* portát lásd még: Gilyén – Mendele – Tóth 1975: 32.

¹⁶ Mint Kótyuk István írja, „erre azért volt szükség, hogy az aprójószág – tyúk, liba, kacsa –, amelyet szérűskertben tartottak, ne piszkítson az udvaron (...) Az udvaron sok helyütt nagyobb rend volt, mint akár a lakásban, ahová nyáron szinte csak étkezni és aludni mentek be”. (Kótyuk 2001: 124.)

¹⁷ Katona F. 1943–1944: 2.

¹⁸ Lásd: Grozdova – Ковальская 1979: 177.

ház egy sorban, de külön épült a gazdasági épületekkel. Az udvar első és hátsó udvarra oszlik, az előbbiben van a ház, a csűr, a nyári konyha, a kemence, az utóbbiban a disznóól és a tyúkól.

3. A Beregszászi (Nagybereg, Jánosi) és a Nagyszőlősi járás egyes falvai: magas alapon épült ház tágas pincével, a gazdasági épületek a kétsoros udvar túloldalán húzódnak egymás után, szemben a házzal.¹⁹ Mint láttuk, Salánkot az első típusba sorolták.

Nyári konyha szőlőlugassal, kerekcsűttel
(Fotó: Kész B., Salánk, 2010)

Egy későbbi cikkben már öt udvartípust különböztetnek meg: a legrégebbinek tartott szabálytalan udvart, az egysorosot, a kétsorosot, a Γ -alakú udvart (az egysoros épületekhez a keresztcsűr csatlakozik), valamint a nyári konyha megjelenésével ebből kifejlődő Π -alakú udvart.²⁰ A szerzők szerint a kétsoros udvar a *nyári konyha* elterjedésével jelent meg a 19–20. század fordulóján, és ma már csak ritkán fordul elő egyes falvakban, például Salánkon.²¹ Grozdova és Kovalszkaja szerint a magyar porták leginkább abban különböznek a szláv

¹⁹ Grozdova 1972: 103.

²⁰ Grozdova – Kovalszkaja 1979: 175.

²¹ Grozdova – Kovalszkaja 1979: 176.

telkektől, hogy a magyarok a házaikat a homlokzattal az utca frontja felé helyezik, a ház előtt csak virágoskert található, a gazdasági épületek pedig a ház mögé vannak elrejtve. Ezt az álcázást fokozzák az udvar gyümölcsfái és az árnyékot (meg bort) adó szőlőlugas. Ellenben az ukránok házai szélesebbik oldalukkal fordulnak az utca felé, és a gazdasági udvar gyakran a ház elé kerül.²²

KERÍTÉS

A telkeket Ugocsában is bekerítették; a kerítés, de főleg a kapu egyrészt a porta címere volt, másrészt védelmet nyújtott és egyben tartotta a kóborlásra hajlamos állatokat. Az udvar részeinek elválasztására és a porta oldalsó, hátsó körülhatárolására megfelelt a vesszőből font *sövény* (sövénykerítés), *léckerítés* vagy *forgókerítés* is, az utóbbi napraforgószárból készült, ezért évente meg kellett újítani.²³ A *forgókerítés* és *sövénykerítés* fotóit Bocskor Áron is leközli kéziratóban.²⁴

Az utca felől azonban, aki csak tehetett, palánkkerítést húzott nehéz tölgyfadeszkákból.²⁵ E kerítéstípusokat Katona Ferenc is leírta Tiszaszászfalu esetében, miközben a sövénykerítést a szegény, a deszkakerítést a módosabb porták jellemzőjének tartotta.²⁶ A legrangosabb megoldásnak számító cölöp- (*szulák*) és palánkkerítésen a gyalogos- és szekérforgalomra faragott kapuoszlopos kis- és nagykapu szolgált. A kiskapu egy, a nagykapu két szárnyból állt. A kapuszárnyak keresztpántjain vasfülek voltak, amelyek a kapufélfák sarokvasain fogtak.²⁷ A palánkkerítés a szulákokra vízszintesen felszegezett széles deszkákból állt. A *léckerítés* esetében a szulákokra először két sor *riglit* erősítettek, amelyekhez a *léceket* szögezték.²⁸

A kapufélfákat régebben gyakran díszesen kifaragták tulipános, liliomos motívumokkal, a „*bálványos*” kapufélfák felső része pedig a mák fejére emlékeztetett.²⁹ A faragott, néha pedig háromszínű festéssel is díszített, *bálványnak* is nevezett ungi kapufélfákról Deák Geyza is részletesen ír: „*A kapufélfák (sok helyen bálványfáknak is hívják) fejei a mák fejére emlékeztetnek. A kapufélfák utca felől eső teste domború virágreliéfekkel vannak kifaragva, néhol be is*

²² Гроздова – Ковальская 1979: 175.

²³ Kész 2005/5: 13.

²⁴ Bocskor 2008: 70–72.

²⁵ Kész 2005/5: 13.

²⁶ Katona F. 1943–1944: 84.

²⁷ Dám 1997: 222.

²⁸ Bocskor 2008: 49.

²⁹ Kész 2005/5: 13.

festik két-háromszínűre. A kapufélfa legkedveltebb virága e vidéken a tulipán és sodrottszárú liliom. A tulipánt a kapufélfa tövéen, a liliomot az egész félfa testén faragják ki. Némely félfán a dísz bevájt függőleges vízfolyás, melyhez jobbról-balról tulipánvirágot és rozmaringlevelet vésnek.”³⁰

Egyes településeink, például a Szatmártól elcsatolt Nagypalád kapui egyedi jellegükről váltak híressé. Fő sajátosságuk a fedeles kiskapu.³¹ A kerítés elmaradhatatlan tartozéka napjainkban is a *lóca* (kispad) – a beszélgetések, pipázgatások kedvenc helyszíne. Mint Katona Ferenc írja, az árokparton az asszonyok szokták megbeszélni a faluban történeteket, a *lócán* (négy földbe vert falábra fektetett keményfa palló) pedig a férfiak szoktak beszélgetni egymással.³² A Szernye-mocsár falvaiban a 20. század első évtizedeiben még használatos volt az ún. *tőkés kapu*, egyes községekben a kivezető utakat is ilyenekkel zárták el. A szakirodalomban a tőkés kaput még *tönkös*, *gemes*, *segges kapuként* is említik.³³ A *tőkés kapu* felső gerendáját hatalmas tuskós tölgyfa alkotta, erre erősítették a sövényből, lécekből, deszkából készült falazatot. A tuskó biztosította az ellensúlyt, amelynek köszönhetően a kapu könnyen billenthető, emelhető és kifordítható volt.³⁴ Katona Ferenc pontos leírást ad a tiszaszászfalui *tőkés kapuról*, amelyet a településen *faragott* vagy *saráncos* kapunak neveztek, s amelyik a sövénykapuval együtt a falu legrégebbi kapuformájának számított: „*Az előbbi a gazdagok portájához tartozott hozzá. Ma már csak kettő található ilyen a faluban, de ezek is benn az udvarban vannak, az udvarnak az istálló előtt és után következő részét választják el. Kb. 1910-ig voltak ezek a kapuk általánosak mint utcakapuk. „Saránc”-nak hívják azt az oszlopot, amin a kapu, mint tengelyen forog. A „faragott” jelző pedig a kapu fő alkotó részére, a legfelül levő vízszintes, egy fatörzsből és tuskójából készült darabjára vonatkozik. A törzset aránylag vékonyra és néhol díszesre ki szokták „faragni”, a tuskót pedig formásra. később azért nem csináltak faragott kaput, mert fában sem bővelkedtek nagyon, azután pedig a kinyitáshoz és becsukáshoz nagy hely kellett, néha nehézkes is volt, amikor nem egyensúlyozták ki eléggé.”³⁵ A Morvay Judit által készített fotók bizonyítják, hogy Salánkon ugyanúgy ismerték a tőkéskaput, mint a közeli, Panykó Mária fényképfelvételein is megörökített Beregújfaluban vagy Nagyberegen.³⁶*

³⁰ Deák 1998: 87–88; Dám 2014: 221.

³¹ Kész 2005/5: 13.

³² Katona F. 1943–1944: 32.

³³ Barabás – Gilyén 2004: 111; Dám 2014: 220.

³⁴ Dám 1997: 222.

³⁵ Katona F. 1943–1944: 93.

³⁶ Gunda 1989: 129.

Az 1943-ban és 1944-ben Tiszaszászfaluban kutató Katona Ferenc részletesen leírta a település egyéb típusú kapuit is, többek között egy régi típusú sövénykaput.³⁷ A sövénytáblás kapuk a szegény telkek kapui voltak, de módosabb helyeken is előfordulhattak, mint udvart elzáró vagy kertkapuk. A praktikus sövénykapuk könnyűek voltak, a ház körül található fából és vesszőből bármikor elkészíthették őket. A sövénykapunál rangosabbnak számítottak a deszkakapuk.³⁸ Katona adatközlői szerint a fedeles kiskapuk régen Tiszaszászfaluban is elterjedtek voltak.³⁹

Grozdova és Kovalszkaja írják, hogy a kárpátaljai magyarok régebben 1,5 méter magas deszkakerítést húztak a ház elé, de mára ezt már felváltotta a 2 m-es betonágasokra feszített drótháló és a vaskerítés, amelyet szeretnek színesre festeni. Ők is megemlítik az eső ellen védő fedeles kiskapukat, amelyekkel napjainkban a kutatott területen egyedül Nagypaládon találkozhatunk.⁴⁰

Az ugocsai falvakat járva a 21. század elején is tapasztaljuk, hogy az egykori sövénykerítéseket mindenütt felváltotta a drótkerítés,⁴¹ a hagyományos palánk- vagy deszkakerítést, kapukat pedig a hegesztett vas-drótháló kombinációjú kétszárnyas kapu, kerítés, illetve az egyszerű, beton alapú léckerítés. Újabban divatba jött a fehér kövekből kirakott kerítés (és annak beton imitációja) kovácsoltvas kapuval, ez egyfajta státusszimbólumnak számít.

A portát az úttól *sáncnak* nevezett sekély teknőszerű vízvezető árok választja el, melyen keresztül a kapu előtt hidat vernek. Ezt régebben deszkapallóval fedték le, manapság betonkarikákból rakják, illetve betonnal burkolják.⁴² A sánc és a kerítés közötti 1,5–2 méter széles járdán közlekednek a gyalogosok, ha nincs sár. A sáncpart és a járda tisztán tartása, az árok tisztítása mindig is a gazda feladata volt. A csordára kijáró tehének miatt a járda seprése ma is mindennapi feladatot jelent valamely családtag számára.

³⁷ Katona F. 1943–1944: 88.

³⁸ Katona F. 1943–1944: 101–102.

³⁹ „A kiskapu, utcaajtó a régi faragott kapuknál is megvolt. Akkoriban gyakori volt az olyan, amelynek teteje is volt. (...) Faszindellyel volt fedve, ma már ilyen nincs. Suba bácsi szerint Tiszapéterfalván még most is látható ilyen kiskapu. Ma a kiskapukat (...) deszkából csinálják, ha a kapu jellegzetes, a kiskapu is hasonlít hozzá. Néhol látni vastagabb ágakból összetakolt kiskaput is.” (Katona F. 1943–1944: 104.)

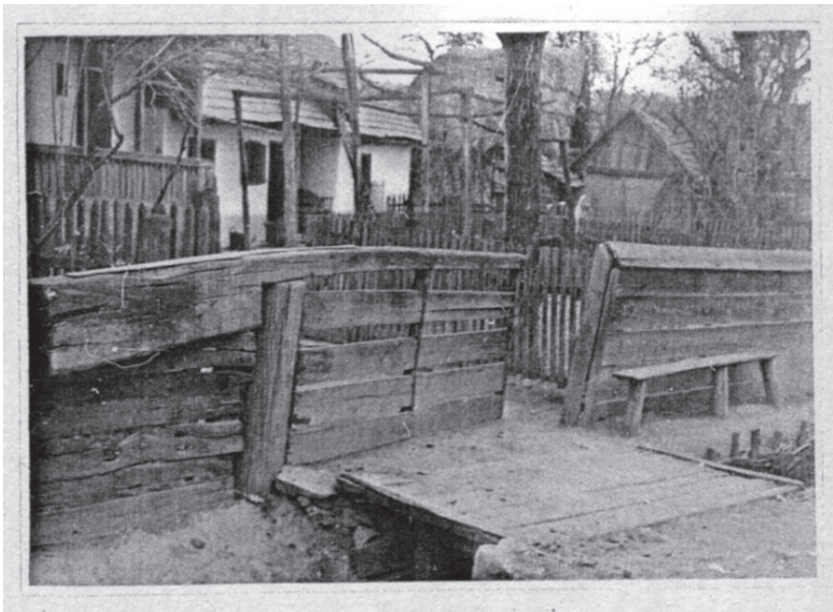
⁴⁰ Гроздова – Ковальская 1979: 177.

⁴¹ Bocskor Áron szerint már az 1930-as évektől lehetett dróthálót vásárolni, a szovjet éra alatt pedig sima drótot is lehetett vásárolni, amiből a falvakban is megkötötték a kerítésnek való dróthálót. (Bocskor 2008: 73.)

⁴² „A házakba bevezető hidakat fából készítik, csak a legújabb időben és alig egy-két helyen lehet látni kő ill. cement hidakat.” (Katona F. 1943–1944: 54.)

Nagypaládi fedeles kiskapu (Fotó: Kész B., 2010)

Tőkés kapu (Fotó: Morvay J., Salánk, 1969)

GAZDASÁGI UDVAR

A hagyományos parasztudvar elég tágas volt ahhoz, hogy a jószág és a szekér kényelmesen froghasson benne. Már említettük, hogy udvareltrendezés szempontjából Kárpátalján a soros, a kétsoros és az úgynevezett keresztcsűrös udvarok terjedtek el leginkább. Az első kettőre jellemző, hogy a gazdasági épületek a lakóházzal egy sorban, vagy vele párhuzamosan még egy sorban épültek. Míg az Ungi-Tiszaháton az ólat a lakóházzal egy tető alá építették, Beregben és Ugocsában ez ritkábban történt meg, de Salánk és Szőlősgyula e tekintetben kivételnek tekinthető. Viszont a gazdasági épületek egymással gyakran egybeépülhettek: a szekérszín az istállóval, az óla sertésóllal vagy a szekérszín a *disznóóllal*.⁴³

Gyakran előfordult, hogy a hosszúház leghátsó helyiségeként egy *eresznek* nevezett, „féleresz” tetőszerkezetű fás- és szerszámokamrárt alakítottak ki.⁴⁴ Ez után következett a *disznóól*, majd az ól (istálló) és az ugyancsak féleresz székérszín vagy csűr. A csűr egyik felében tartották a szénát, a másik felében a különböző szerszámokat, szőlőprést stb. A csűrben végezték el a *talutépést* (tollfosztást) és itt dörzsölték a szőszet, de gyakran a szekér is a csűrben kapott helyet. A trágyadomb mellett állt az árnyékszék. A tyúkolnak nem volt meghatározott helye, de általában az arra legalkalmasabbnak tűnő helyen építették. A tyúkok, pulykák sokszor a gyümölcsfák ágain töltötték el az éjszakát, a libák pedig az udvaron. A kutyaól úgyszintén alkalmas, de nem meghatározott helyre került.⁴⁵

Hasonlóképpen jellemezte Katona Ferenc a tiszaszászfalui telek berendezését és gazdasági udvarát.⁴⁶ Az ugocsai kutatótábor tagja volt Nagy Gyula is, aki fényképsorozatot készített Szőlősgyula zsúpfedeles, *berenafalú* házairól, a fűzfavesszőből font *málékasról* és tyúkolról, vesszőfonatos kerítésekről, a szőlőhegyen felépített *kalyibákról*.⁴⁷ Nagy Gyula lerajzolt a szőlőhegyen egy régi prést és egy berenafalú *kalyiba* ajtaját is.⁴⁸ Társa, Ördög László pedig lerajzolt egy nagyszőlősi *aborát* és szőlőprést.⁴⁹

Az udvart Akliban is hasonló módon rendezték be: „*Közvetlenül a ház után következtek az éléskamra, az ólak... Itt állt a szecskavágó... Közvetlenül a végibe a trágyagödör, domb, meg a véce... Meglátszott, ki milyen gazda,*

⁴³ Kész 2005/4: 10.

⁴⁴ Kótyuk 2001: 122–123.

⁴⁵ Lásd még: György Horváth – Lajos 1998: 130.

⁴⁶ Katona 1943–1944: 94.

⁴⁷ Varga S. 1999: 95.

⁴⁸ Nagy Gy. 1943.

⁴⁹ Ördög 1943.

és hogy becsülte a szekerét, gazdasági felszerelését. Annak szekérszint, félereszt épített, a favágító is itt kapott helyet...”⁵⁰

A kárpátaljai magyar falvakat kutató szovjet néprajzkutatók figyelmét felkeltette, hogy a magyar parasztok télire szalonnát, szárított gyümölcsöt, kukoricát és más termékeket készleteznek be maguknak, hogy majdnem mindegyik udvaron megtalálható a füstölő, a gyümölcsaszaló, a szőlőprés, a gémeskút és a terménnyel, borral feltöltött pince.⁵¹

Melléképületek: istálló és szerszámokkamra. A gazdasági épületeket gyakran építették egybe. (Fotó: Kész B., Salánk, 2010)

ÉLELMISZERTÁROLÁS

Az ugcocsi gazdák hagyományos tároló alkalmatosságai közül többek között megemlíthetjük a *szuszéknak* is nevezett, deszkából épített *hombárt*, a *málészárító kast*, a *csűrt*, míg a pincék építését régebben több települé-

⁵⁰ Bocskor 2008: 50.

⁵¹ Гроздова – Ковальская 1979: 177.

sen a magas talajvíz akadályozta.⁵² Mára viszont általánossá vált, hogy a burgonyát és a zöldséget jól szellőztethető pincében tárolják, akárcsak a bort és a besavanyított káposztát. Nem volt ritkaság, hogy az udvarban a lakóháztól különálló kamra épült. Ennek *kamara* vagy *kamora* volt a neve. Gabonásként, élelemtárolóként és szerszámoskamraként szolgált, és helyhez rögzített volt, vagyis nem lehetett átszállítani máshová.⁵³ A szemes gabona tárolására a *kamorán*, a tornác végén kialakított szuszékon és a *házpardon* (padláson) kívül általában külön gabonás vagy *hombár* (deszkából készült kamra, magtár), néhol pedig (például Nevetlenfaluban) földbe vájt verem is szolgált.⁵⁴ A gerendavázis gabonás jellemző volt a keleti országhatár mentén, így vidékünkön is, amiről a térképvázlatok is tanúskodnak.⁵⁵ A Felső-Tisza-vidéken az ilyen gabonáskamrákról már a 19. század elejétől vannak adataink.⁵⁶ A szemes gabona tárolása főleg a gabonatermelő gazdáknak okoz gondot, akik ezért aratás után kénytelenek minél hamarabb eladni a termés nagy részét.⁵⁷ Mindkét típus a cölöpépítmények csoportjába tartozik.⁵⁸ Dám László szerint „a kukoricakasok napjainkban elsősorban a Dunántúl déli részén, Erdélyben és Kárpát-Ukrajnában, valamint Szatmárban és Beregben fordulnak elő nagyobb mennyiségben... Az erdélyi, szatmári, kárpátaljai, szilágysági kasok azonos felépítésűek a fonott falú gabonásokkal, a különbség csak a méretekben és abban van, hogy ezek faoszlopokon állnak.”⁵⁹ Móricz Kálmán is írja, hogy „a cseh időben a nagygazdák már tengerikast építettek a csöves kukorica tárolására, aki pedig dohánytermesztéssel foglalkozott, annak pajtai voltak.”⁶⁰ Manapság a kukoricagóré fala leggyakrabban kötött dróthálóból van, ami a rácsálókat is jobban távol tartja.

Barabás Jenő Lizanec Péterre hivatkozva állítja, hogy a *csűr* (más vidékeken *pajta* a neve) Kárpátalja területén viszonylag későn, két irányból terjedhetett el. Az alföld felől a *csűr*, a ruszinok lakta vidékekről a *sztodola* megnevezést hozva magával.⁶¹ Vidékünk falvaiban régebben a telek végé-

⁵² Lásd még: György Horváth – Lajos 1998: 131.

⁵³ Morvay 1969: II.

⁵⁴ Kész 2005/4: 10.

⁵⁵ Barabás – Gilyén 1979:111.; Dám 1992: 192.

⁵⁶ Barabás – Gilyén 2004: 43.

⁵⁷ Kész 2005/4: 10. „A harmincas években tengeri kast is építettek, lehetőleg a házzal szembe, hogy a patkányok ne tudjanak uralkodni benne.” (Bocskor 2008: 50.)

⁵⁸ Dám 1992: 200.

⁵⁹ Dám 1992: 200–202.

⁶⁰ Móricz K. 1995: 103.

⁶¹ Barabás 1989: 87.

ben húzódó *keresztcsűr* vagy *keresztfolyosós csűr* volt elterjedve, ebben tárolták a jóság téli eleségét, s ebbe az udvarról a szekérral egyenesen be lehetett hajtani.⁶² Az ilyen csűrök bejárata az épület hosszabbik oldalán, az eresz alatt volt, s a szakirodalom szerint ez a vidékünkre is jellemző típus dominált más csűr típusok felett.⁶³ A *csűr* belméretét, magasságát az szabta meg, hogy a szénásszekér kényelmesen alá álljon.⁶⁴ Ahogyan a telkek egyre keskenyebbé váltak, a *keresztcsűr* helyét a hosszában épített csűrök, illetve más gazdasági épületek vették át. *Keresztcsűrrel* ma csak elvétve találkozhatunk településeinken. A *csűr* fala favázás volt, anyaga pedig vályog, patics vagy deszkaborítás, a tetejét szalmával fedték. A vázat alkotó gerendákat a közeli tölgyerdők szolgáltatták, kifaragásuk és összeállításuk pedig nem okozott gondot a falvak ügyes ácsmestereinek. A *cséplőcsűrnek* is nevezett építménynek néha kétszárnyas csűrkapuja volt mindkét oldalán, de általában nem volt ajtaja, akadálymentesen keresztül lehetett rajta járni. Télen rudakat támasztottak a bejáratához és szalmával fedték be, hogy megakadályozzák a hó befújását. Csak annyi nyílást hagytak, hogy be tudjanak járni. Morvay Judit megjegyezte, hogy a falközök betöltésének anyagát azért nehéz megállapítani, mert a Salánkon már 1969-ben is csak egy-két félig lebontott *csűr* volt található, s az adatközlők által szolgáltatott információk is ellentmondásosak.⁶⁵ Valóban, mára az egykori csűrök többsége leégett, vagy a kolhozosítás következtében kihasználatlanul maradtak, ezért lebontották őket, helyüket legtöbbször a nagykerthez csatolták, esetleg kisebb szénatartót építettek a helyére. A ma még feltalálható egy-két *csűr* már átépített vagy teljesen új építésű, tetejüket cseréppel vagy hullámpalával fedték át. A *csűr* szélesebb, középső, nyitott részét vidékünkön *csűrpiaccának* (más vidékeken *szérűnek*) nevezték, a két oldalsót pedig *fióknak* (másutt *csűrfiának*).⁶⁶ A *csűrök* általában *kétvégűek* (két fiókosak) voltak, ritkábban *egyvégűek*. A *csűr* fiókját a talpgerendák és a tetőgerendákat tartó merőleges oszlopok további rekeszekre tagolták. Ezekben tárolták a lóherét, lucernát, a szénát,

⁶² Dám László szerint a Tiszától északra és nyugatra, Beregben a *keresztfolyosós csűrök*, az Ecsedi-láp környékén, a Tisza és a Szamos között pedig a *hosszúfolyosós csűrök* voltak elterjedve. (Gunda 1984: 50; Dám 2014: 235.)

⁶³ Barabás – Gilyén 2004: 39.

⁶⁴ Akliban a csűr ilyen lehetett: „Az épület anyaga fa volt, tetejét szalmával fedték be. Szénát, töreket, tőköt és egyéb takarmányt tároltak benne. Nagyon régi időkben itt csépeltek a búzát csépladaróval. Esős időben az asszonyok ebbe törték a kendert, a tengerit itt hántották, a krumplit itt válogatták... több mindenre felhasználták, mivel fedett helyiség volt.” (Bocskor 2008: 50.)

⁶⁵ Morvay 1969: II.

⁶⁶ Selmeczi Kovács 1989: 313; Kész 2005/4: 10.

a töreket és a pelyvát. A *kétvégű csűr* 12 oszlopon állt, vázlata és átlagos méretei a mellékelt rajzon láthatóak.⁶⁷ A *csűrpiacca* rakodóhely és a cséplés helye volt, de néha a táncmultságok is itt zajlottak. Télen vagy esős időben a szekér állt a *szérűn* (egyres helyeken a szekérnek külön kocsiszín épült).⁶⁸ A *csűrben* az állatok számára nem voltak rekesztékek. A *csűr* melletti tér volt a *rakodó*, ahol a *csűrben* el nem fért szénát, szalmát, a kicsépeletlen gabonát, a kénévkbe kötött kukoricaszárát, esetleg a forgószárát tárolták kör alakú, csúcsos kazlakban, boglyákban és szárkúpokban.⁶⁹

A *csűr* zárta le az udvar hátsó részét, és választotta el az udvart a kerttől. Többnyire a közelébe építették az *aborát*⁷⁰ (állítható tetejű szénatárolót), melyben a széna jobban védve volt a beázástól.⁷¹ Az *abora* vagy *zabora* vidékünkre igen jellemző építmény, egyben mértékegység is volt, mely nagy múltra tekint vissza. Egyes feltevések szerint a 11–14. századi német telepések honosították meg Ugocsában.⁷² Némelyik udvaron két-három *abora* is előfordult.⁷³ Az *abora* kötésekkel ellátott négy oszlopába, aboraszárába lyukak voltak fúrva, amelyekbe csapokat, vaspálcákat vagy szegeket helyezve lehetett a sátoertő magasságát beállítani.⁷⁴ Az 1943–1944-ben az ugocsai Tiszaszászfaluban gyűjtő Katona Ferenc írja: „Az *aborák teteje zsindegyel vagy zsuppal fedett. Egy-két helyen láttam olyan esetet, mikor az aborát egy kis istálló fölé tették, illetőleg istállóra alakították át az abora alját.*”⁷⁵ Az *aborák* már az 1944-es

⁶⁷ Morvay 1969: II.

⁶⁸ Mint Kótyuk István írja, „a *szérű* két oldalán a szakaszok alja 1,5–1,8 méter magasan be volt deszkázva, csak a két végén hagytak bejárást a szakaszba, ez a deszkázat, a kármentő akadályozta meg, hogy a *szérűn* kézíleg, hadarós cséppel csépelte búza, rozs stb. ne pattogjon szét a *csűrben*”. (Kótyuk 2001: 125.)

⁶⁹ Kész 2005/4: 10; Kótyuk 2001: 126.

⁷⁰ Dám László írja az aboráról: „Mozgatható tetővel ellátott szénatároló építmény, amely a Kárpát-medence északkeleti részén a történeti Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros és Szatmár megyék magyar és ukrán falvainak jellegzetes építménye.” (Dám 1992:191–193.)

⁷¹ Gunda 1984: 53–55; 1989: 125; Kész 2005/4: 10.

⁷² „...az *abora* a Kárpátaljához csatlakozó síksági területen gyakori, máshol legfeljebb szórványosan fordul elő. Feltehetőleg a XIII–XIV. században jelent meg Nyugat-Európa felől a Kárpát-medence északkeleti, csapadékos vidékén. A XVI–XVII. században a Felső-Tisza vidéki magyarságnál már elterjedt. Ma is gyakori még az Északkeleti-Kárpátokban.” (Barabás – Gilyén 2004: 45.); Paládi-Kovács Attila is részletesen foglalkozik az *abarával* tanulmányaiban. (Paládi-Kovács: 1969; 1979: 254.)

⁷³ Katona F. 1943–1944: 2.

⁷⁴ „Az *abora*: 4 oszlop 3x3 négyszögben felállítva, melyen lukakat furtak a tetőt ezeken lehetett szabályozni, feljebb vagy lejjebb emelték, lehetőleg plével fedték be, hogy könnyebben lehessen emelgetni.” (Boeskor 2008:50.)

⁷⁵ Katona F. 194–1944: 2.

adatközlők emlékezete szerint is mindig jelen voltak Ugocsában.⁷⁶ Végigjárva az ugoccai településeket, szembesültem azzal, hogy mára a hagyományos, mozgatható tetejű *abora* csak 1–2 portán maradt meg, legtöbbször a szénát és a szalmát stabil szerkezetű (általában vascsövekre szerelt hullámpala tetejű) szénatárolókban, illetve az istállók huzatos padlásán tárolják. Mivel a vidék falvaiban még ma is több száz tehenet tartanak, nem beszélve a kecskékről, lovakról és juhokról, a szalastakarmány tárolására nagy figyelmet fordítanak. A *bálázás* elterjedésével (főleg kis, kézzel mozgatható kockabálákat kötnek), a szalastakarmány tárolása kisebb helyen is megoldhatóvá vált.

Az udvar hátsó részén néha *dohánypajta* is volt, ezeket a kolhozosításkor mindenütt lebontották, rekvirálták.⁷⁷

Más vidékekhez hasonlóan a kutatott kistérség falvaiban is az udvar díszje volt a jó gémes- vagy kerek kút. A gémeskút nyitott vagy zárt ágását, gemét, ostorvégét gyakran cifrára faragták, ami jellemző volt a Felső-Tisza-vidékére.⁷⁸ A kútágások faragott dekorálását Deák Geyza is megemlíti.⁷⁹

A *gém* végére *koloncnak* vagy *kölöncnek* (nehezéknek) fatöngöt, követ vagy ócska vasdarabokat akasztottak. A *kütostor* végén *horog* tartotta a *vidret*. Amíg gémeskútból egyre kevesebb van, a *kerekeskútnak* nevezett hengereskút a mai napig általánosan elterjedt Ugocsában. Ennek sátortetővel fedett, lécekkal bevont kútházában egy hajtókar által meghajtott henger van, amely a lánccal felerősített vödört fel-le engedi.⁸⁰ A kút *gárdolatát* v. *gádolatát*, káváját leggyakrabban deszkából készítették, újabban inkább betonkarikából alakítják ki. Előfordultak fatörzsből kivájt *debenkutak*, *bödönkutak*, *bodonkutak*⁸¹ is, melyek készítését Móricz Kálmán is leírja.⁸² De a legtöbb ázott kút falát nem fával bélelték, hanem a 19. század második felétől kövel

⁷⁶ Katona 1943–1944: 85.

⁷⁷ „Cseh rezsim alatt mikor a dohánytermelés meghonosodott, a csürök kiszorultak, s helyeiken dohány szárító pajtákát építettek.” (Bocskor 2008: 50.)

⁷⁸ Barabás – Gilyén 2004: 114; Gunda 1984: 60; Kész 2005/4: 10. Dám László írja, hogy a beregi Tiszahát néhány falujában kedveltek voltak a nem villás, hanem vésett jármű kútágások, melynek kopjafa-szerűen faragott csúcsát gomb, csillag, lófej díszítette. (Dám 2014: 244.)

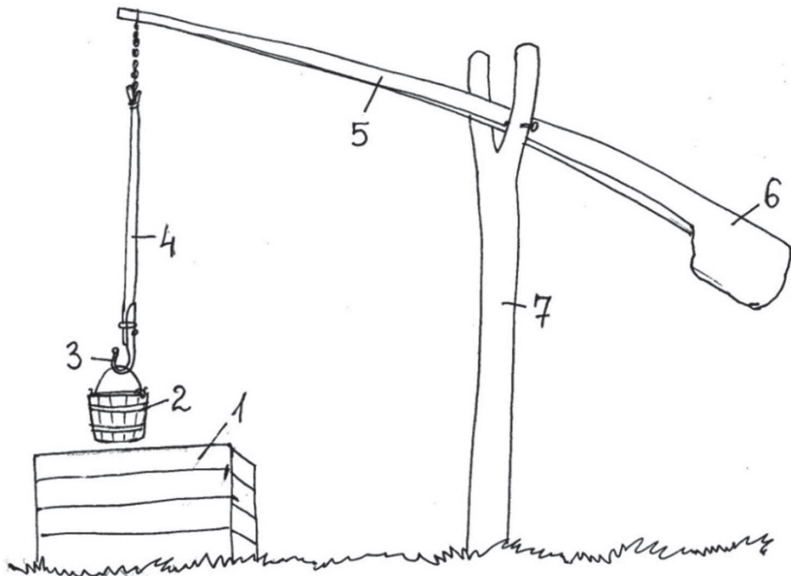
⁷⁹ „A kút ágását, gemét, ostorvégét kifaragják, kicifrázzák. Az ágas zárt és nyitott. A zárt ágast tölgyfából, a nyitott ágast ma már akácából is faragják, s az is előfordul, hogy faragatlanul, kérgével együtt állítják a földbe. A zárt ágas fejét gomb, mákfaj, tulipán és a gordonyfélék virágfejeire emlékeztető alakra faragják. ... Nagyon szép ágas ez, melynek fején tulipánvirág van faragva.” (Deák 1998: 86.)

⁸⁰ Lásd még: Dám 1997: 220.

⁸¹ Barabás – Gilyén 2004: 114.

⁸² „A harmincas években még ismert volt a debenkút, amely úgy készült, hogy egy hatalmas – 100–120 cm átmérőjű – tölgyfának kivájták a belsejét, és azt állították be a kiásott üregbe.” (Móricz K. 1995: 103.)

rakták ki, újabban betonkarikákkal bélelik.⁸³ A kút mellett fatörzsből kivájt tehénitató *váló* (vályú), vizesdézsa és mosószék állt. A kút leggyakrabban az udvar elülső részén, a házzal átellenes oldalon, az utca vagy a mezsgye közelében állt, és a járókelők, például a mezei munkákra indulók is szabadon használhatták, illetve a szomszédokkal közösen használták. A szászfalvi helyzetet 1944 januárjában leíró Katona Ferencről tudjuk, hogy az utca közelében elhelyezett gémeskutak néha a járdán való közlekedést is akadályozták, ezért a hatóságok ellenezték őket.⁸⁴ Bocskor Áron is szemléletesen leírja, milyen kutakat használtak régen Akliban, aprólékosan körülírva a *debenkút*, a gémeskút, a kerekes kút és más kútfajták építését és működését.⁸⁵

Gémeskút részei: 1. káva, 2. vider, 3. harog, 4. ostor, 5. gém, 6. kölönc, 7. ágas (Rajz: Kész B. Morvay Judit vázolata alapján)

⁸³ Morvay 1969: II.

⁸⁴ Katona 1943–1944: 98.

⁸⁵ „A kutat termésköből rakták ki, leginkább a gémes kut terjedt el. Ennek részei: kutágas, kutyém, kutostor; vider, az elmaradhatatlan faválu, mely vastagabb tölgyfából lett kivájva ... abból ittatták a jószágot, a gárdolatot deszkából állították össze. Az 1960-as években még megtaláltak olyan kutat, amelynek az aljába boddont (*debent*) állítottak le a kivájt gödörbe. Egy hatalmas 100 cm átméretű tölgyfának a belsejét kivájták és ezt állították a kivájt üregbe.” (Bocskor 2008: 50, 72.); Hasonlóképpen írja le a különböző kutakat Csizsár Árpád is *Falusi víznyerés, ásott kutak* című tanulmányában. (Csizsár 2002: 164–183.)

Málégoré (Fotó: Kész B., Salánk, 2010)

150 éves abora, Nagyszőlős (Rajz: Ördög László, 1943)

AZ ÁLLATTARTÁS ÉPÜLETEI

Az igás és fejős állatok számára a gazda leginkább föld- vagy vályogfalú, szalma-, később cseréptetős, földes padlójú, *hidlással* ellátott *ólat* (istállót) épített, amelyben régebben egy fekvőhely is volt az állatokra felügyelő férfiember számára.⁸⁶ Hagyományosan az *ólak* csak a portán belül helyezkedtek el, csak a kolhozrendszer idején épültek nagyméretű szövetkezeti istállók a határban. Az ólajtótól általában jobbra volt egy derékmagasságig bedeszkázott takarmánytartó rekesz (*szénatartó* vagy *kec*), ebbe dobták le az *ólpadról* a fölötte lévő padlásfeljárón (*padlyuka*, *ólpadlyuk*) keresztül az aznapi szénát, de szükség esetén ebbe lehetett bezárni a kisborjút is (ez maig megfigyelhető).⁸⁷ Az ólban a falhoz erősített, fából ácsolt jászolból és rácsból evett és eszik a jószág. Ha több tehén vagy ló van, azok egymástól a mennyezethez láncsal rögzített rúddal vannak elválasztva. Az állatokat láncsal erősítik a jászolgerendán lévő karikákhoz. Az ólban soha nem tüzeltek. A deszkával fedett és általában letapasztott *ólpadon* (padláson) takarmányt (szénát, szalmát) tárolnak ma is, amelyet a *szénabehányó lyukon* keresztül rakodnak fel az ól mellé beállt szekérről. Hogy minél több szálas takarmány beférjen, régebben a gyerekekkel pakolás közben tapostatták a szénát. Egy normális *ólpadra* négy szekér szénának kellett beférnie, pontosan ennyi téli takarmányra volt egy tehénnek szüksége. *A jószágoknak minden lábára kell egy szekér széna.* (Zán Ferenc, Salánk). Kótyuk István megkülönbözteti a nagy, akár 12–14 darab marha elhelyezésére is alkalmas, *kétvégjászlas istállónak* nevezett ólakat a kolhozrendszer bevezetésével általánossá vált kisebb, *homlokjászlas istállótól*.⁸⁸ E két istállótípus alaprajzát Barabás Jenő és Gilyén Nándor is ismertetik.⁸⁹ Az ól hátsó falánál képezték ki a *ganajgödröt* (trágyagödröt), amelyet évente 1-2 alkalommal ürítettek ki. A trágyát naponta kétszer ürítették ki az ólból a *ganajkihányó lyukon* át, és ha felhalmozódott, *szarvasba* rakták, hogy ne szóródjon szét.

Az udvar legtávolabbi szögletében helyet kapott *disznóólat* általában a sarkokon egymásba illesztett gerendákból állították össze.⁹⁰ A Dám László

⁸⁶ Kész 2005/5: 13. „Régebben a szegény ember paticsból készítette az ólát, megadódott, hogy nagy hidegben az ujszülött borju megfagyott benne. Jobb gazdáknál az épület vājogból készült, előbb szalmával fedték, mint a házat, később cseréppel fedték.” (Bocskor 2008: 50.)

⁸⁷ Lásd még: Morvay 1969: II.

⁸⁸ Kótyuk 2001: 122.

⁸⁹ Barabás – Gilyén 2004: 35.

⁹⁰ Kész 2005/5: 13. „A disznós ólat a porta másik oldalán állították össze fából, két vagy három *kec* (helyiség) a hozzá tartozó karámokkal.” (Bocskor 2008: 50.)

által is ismertetett *hidasólak*⁹¹ a településen is voltak, de az újabb disznóó-lak már karámmal is rendelkeztek. Egy-két hízó minden udvaron volt, de a módosabb gazdák eladásra is tartottak néhány sertést. A hetvenes években a mangalica átadta a helyét az angol hússertésnek, viszont az utóbbi években újra kezdik tenyészteni a mangalicát. *A deszkából összerakott tyúkólba csak éjszakára zárjuk a baromfit, nappal az aprójószág szabadon jár-kel az udvaron* (Sz. F., Nevetlenfalu). Napjainkban a disznóólak nagyoobbrészt téglából épültek, vasrácsos ajtóval, vas karámmal, csak a *hidlás* készül erős tölgyfa deszkából. Erre a célra a vályog alkalmatlan, mert a sertés könnyen széttúrja az ilyen falakat. Gyakran a tyúkólat és a nyúlólat is téglából építik át, hogy a patkány vagy a nyúl ki ne rágja azok falait.

A gazdasági udvar képét kiegészítette a néha külön épített *sütő* (kemence), a *gyümölcsaszaló*, a *köcsögtartó villás fa*, a *fásszín*, a szalonna-sonka tárolására szolgáló *kas*.⁹² Manapság a kemencék nagy része használaton kívül áll (vagy lebontották), mivel a legtöbb községben pékség működik, ezért kevesen foglalkoznak házi kenyérsütéssel. Az udvar hátsó részén áll ma is a favágó *tönkö* (tőke), melyen a fát *hasgatják*, valamint a *kecskeláb* vagy *kecskebak*, amelyen a hasábfát, a vastagabb ágakat fűrészelik. Kevés udvarról hiányzott a *tyúkgóré*, a *kutyaól* és az oszlopon álló *galambdúc*.⁹³ Jelenleg a galambtartás kiveszőben van, a galambdúccokat pedig leginkább az istálló eresze alá erősítik fel. Sok parasztudvarban állnak nyúlketrecek, bár régebben az istállóban is tartottak nyulakat.

Néhány gazda, mint ahogyan ma is, méheket tartott. Ez a jövedelmező foglalkozás sok odafigyelést és befektetést igényel. A szérűskertben voltak elhelyezve a gyékényből font, agyaggal tapasztott *köpűk* (méhkasok), melyeket újabban deszkából készített kaptárak váltottak fel.

Leghátul, általában a szérűskert ház mögötti szögletében állt a deszkából vagy vesszőből készült árnyékszék.⁹⁴ Bár a legtöbb házban van fürdőszoba, a benti angol WC-k elterjedését a központi szennyvízelvezetés, csatornázási rendszer hiánya akadályozza.

A falvakon kívül, a határban, a csőszkunyhókat, pásztorkunyhókat és pár pincét leszámítva a hegyoldalokban hagyományosan nem voltak sem lakó-, sem pedig gazdasági épületek. A helyzet a 20. század derekától változott meg,

⁹¹ Dám 1992: 181.

⁹² Kész 2005/5: 13.

⁹³ Dám 1997: 218; Barabás – Gilyén – Tóth 1975: 32; Kész 2005/5: 13.

⁹⁴ Móricz K. 1995: 103; Katona F. 1943–1944: 106; Bocskor 2008: 25.

amikor létrehozták a kolhozok, az erdőgazdaság, illetve az állami gazdaságok különböző farmjait, erdészházait, pincéit és más gazdasági, illetve kiszolgáló létesítményeit. A szőlőhegyeken sem igen voltak borospincék. A bort mindenki a saját udvarán szűrte és tárolta: a *kamorában*, a fásszínben vagy a pincében.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a kárpátaljai magyar porták gazdasági udvarát kisebb mértékben érintették a legutóbbi évtizedek változásai, mint a lakóházat. Mivel a lakosság zöme továbbra is vagy mezőgazdaságból él, vagy legalábbis saját részre foglalkozik állattartással és növénytermesztéssel, az ehhez szükséges infrastruktúra megmaradt. Természetesen történtek változások itt is: a *csúrt*, *aborát* kisebb tárolók váltották fel; az ólak téglából, betonból épülnek; az udvarban a garázs is helyet kapott; a kamrából kialakított műhelyben fém- és fémegmunkáló eszközök, elektromos árammal működtetett köszörű, fűrő, gyalu és satupad, villany meghajtású terménydaráló is kapott helyet; a fóliasátrak és kertek öntözéséhez villanszivattyú biztosítja a vizet. De csak nagyon kevés háznál váltotta fel a gyümölcsöst és zöldségest pázsit, a gazdasági létesítményeket hinta és grillsütő, tűntek el a trágyadomb és a hagyományos munkaeszközök. A kárpátaljai falusi emberek önellátásra törekednek, nem dobnak ki semmit, ami felhasználható, csak így tudják túlélni a gazdasági nehézségeket.

Disznóól (Fotó: Kész B., Salánk, 2010)

Tyúkól, deszkából építve (Fotó: Kész B., Salánk, 2010)

Nyúlól (Fotó: Kész B., Salánk, 2010)

Galambdúc a farkasfalvi skanzenben (Fotó: Kész B., 2010)

IRODALOM:

ГРОЗДОВА И. Н.

1972 Этническая специфика венгров Закарпатья. – В кн.: Карпатский сборник. Издательство „Наука”, Москва, 95–107.

ГРОЗДОВА И. Н. – КОВАЛЬСКАЯ Н. Г.

1979 Жилища венгров Закарпатья. – В кн.: Материальная культура комплектных этнических групп на Украине. Издательство „Наука”, Москва, 151–181.

BARABÁS Jenő

1989 *Innovációk a Kárpát-medence északkeleti térségének népi építészétében.* In: Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): *Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyagai).* Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum, Miskolc – Szentendre, 85–91.

BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor

1979 *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest

2004 *Magyar népi építészet*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

BÁRTH János

1997 *Település*. In: *Magyar néprajz IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 7–88.

BOCSKOR Áron

2008 *Öregakli krónikája*, I–III. Kézirat

CSISZÁR Árpád

2002 *Néprajzi emlékek Beregből és Szatmárból*. Ujváry Zoltán (szerk.)
Ethnica Kiadás, Debrecen

DÁM László

1992 *Építkezés*. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajz egyetemi hallgatóknak*.
Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen

1997 *Állattartó épületek és az udvar egyéb épületei*. In: *Magyar néprajz IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 214–223.

2014 *Porták*. In: Ratkó Lujza (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete*. Jósa András Múzeum, Nyíregyháza, 207–251.

DEÁK Geyza

1998 *Az Ung vármegyei „Tiszahát” népi építésze és művészete*. In: S.
Benedek András (szerk.): *Ung megye. Írások Ung megyéről*. Mandátum
Kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász – Budapest, 81–89.

DRAGUN, Ivan Vasziljevics

1989 *A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai*. In:
Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): *Népi építke-
zés a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989.
május 15–16-án megrendezett konferencia anyagai)*. Szentendrei
Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum,
Miskolc – Szentendre, 165–180.

GUNDA Béla

1984 *A szatmári hagyományos népi műveltség etnográfiai helyzete*. In:
Ujváry Zoltán (szerk.): *Tanulmányok Szatmár néprajzához*. Kossuth
Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 35–137.

1989 *A kulturális áramlat, a társadalom és az etnikum szerepe az Észak-*

keleti-Kárpátok építkezésében. In: Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): *Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyagai).* Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum, Miskolc – Szentendre, 109–134.

GYÖRGY HORVÁTH László – LAJOS Mihály

A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbőc történetéből. Falumonográfia. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest

KATONA Ferenc

1943 *Vegyes néprajzi és szociográfiai adatok. Az ugozsai kutatótábor nagyszülősi bevezető előadásainak jegyzete.* Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma. EA 4590.

KÉSZ Barnabás

2005 *Tiszaháti parasztporta.* In: Irka. A Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség gyermeklapja. Szerk.: Punyó Mária. III., 24–25, IV. 10, V. 13.

2016 *Az ugozsai parasztporta. Hagyományos építkezés Salánkon.* In: Gazdag Vilmos – Karmacsi Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások. A 2015. március 26–28. között Beregszászon a Nyelvi és kulturális sokszínűség Kelet-Közép-Európában: értékek és kihívások című konferencián elhangzott előadások anyagai*, II. kötet (Történelem- és társadalomtudomány, oktatásmódszertan, irodalomtudomány). Autdor – Shark, Ungvár, 63–73.

2018 „*A paraszti életmód tükröződése az ugozsai magyarság tárgyi kultúrájában*”. Doktori disszertáció (<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/09f873b4-2d3f-4748-80fd-669758bd276c/content>)

2018a „*A paraszti életmód tükröződése az ugozsai magyarság tárgyi kultúrájában*”. A doktori disszertáció melléklete (<https://dea.lib.unideb.hu/bitstreams/5ab4477c-6f3d-46e0-8ae1-d6ebf09fd960/download>)

KÓTYUK István

2001 *A lakóház és a porta a századközi Ráton.* In: *Acta Beregsasiensis. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola évkönyve.* Beregszász, 2001/ 2, 119–126.

MAGYAR Néprajzi Atlasz I–IV.

1969 Morvay Judit gyűjtése. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest

MÓRICZ Kálmán

- 1995 *Nagydobrony*. Mandátum Kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász – Budapest

NAGY Gyula

- 1943 *Régi szőlőprés és berenafalú kalyiba rajza. Az Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya Ugocsai kutatótáborának anyagából*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma. EA 4620.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

- 1969 Az abara. Egy szénatartó építmény a magyar parasztok gazdálkodásában. In: Ortutay Gyula (főszerk.) *Népi kultúra* – népi társadalom. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának Évkönyve II–III. Akadémiai kiadó, Budapest, 240–294.
- 1979 *A magyar parasztság rétgazdálkodása. Praxis rusticorum Hungariae in oeconomia pratorum*. Akadémiai Kiadó, Budapest

SELMECZI KOVÁCS Attila

- 1989 *A szálásgabona és takarmányfélék tárolóépítményei Észak-Magyarországon*. In: Cseri Miklós – Balassa M. Iván (szerk.): *Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyagai)*. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum, Miskolc – Szentendre, 309–323.

ÖRDÖG László

- 1943 *Szőlőprés és abara rajza. Az Államtudományi Intézet Táj- és Népkutató Osztálya Ugocsai kutatótáborának anyagából*. Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma. EA 4620.

VARGA Sándor

- Népi építészeti kutatások Kárpátalján 1945 előtt*. In: P. Punykó Mária (szerk.): „*Madarak voltunk...*” *Kárpátaljai néprajzi írások*. Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 82–100.

